

Mitologia w muzyce

Scenariusz lekcji dla gimnazjów

Materiały:

- komputer z dostępem do internetu oraz projektor lub telewizor,
- prezentacja w formacie pptx,
- wydruki tabelki z punktu 2. scenariusza – tyle egzemplarzy, ilu jest uczniów,
- tablica, kreda,
- przygotowane następujące nagrania z Kanonu Muzykoteki:
 - Claudio Monteverdi [L'Orfeo](#)
 - Claudio Monteverdi [Lament Ariadny](#)
 - Henry Purcell [When I am laid in earth](#) – aria Dydony z opery *Dydona i Eneasz*
 - Claude Debussy [Preludium do „Popołudnia fauna”](#)
 - Karol Szymanowski *Mity* – cz. I: [Źródło Aretuzy](#)
 - nagrania (dostępne np. w internecie):
 - Christoph Willibald Gluck *Orfeusz i Eurydyka*: akt II, scena I
 - Franciszek Liszt *Orfeusz*
 - Maurice Ravel *Gaspard de la nuit*: cz. I – *Ondine*

Przebieg lekcji:

1. Operowy Orfeusz

- Pytamy uczniów, z czym im się kojarzy mitologia. Prawdopodobnie większość odpowiedzi dotyczyć będzie mitologii greckiej SLAJD NR 1, pytamy ich więc z kolei, czy kojarzą jakieś konkretne mity greckie lub postacie z nimi związane.
- Prosimy uczniów o zastanowienie się, czy mit można opowiedzieć muzyką. W jaki sposób mogłoby to wyglądać? Dyskusja. Jeśli w jej trakcie nie padło słowo „opera”, podpowiadamy je SLAJD NR 2.
- Czy wszyscy wiedzą, czym jest opera? Na wszelki wypadek przypominamy: to rodzaj śpiewanego teatru, w którym nie mówi się na scenie, a właśnie śpiewa (z towarzyszeniem instrumentalnym). Czy opera nadaje się do tego, by opowiedzieć jakiś mit?
- W razie wątpliwości wyjaśniamy: nie tylko nadaje się, ale początkowo przedstawianie mitów było wręcz sensem jej istnienia – została wynaleziona pod koniec XVI w., gdy próbowano wskrzesić starogrecki teatr. Antyczne sztuki przedstawiały zwykle wydarzenia z mitologii i w dodatku najprawdopodobniej były właśnie śpiewane, a nie mówione, dlatego też wzorowane na nich pierwsze opery miały treść w zasadzie wyłącznie mitologiczną. Spróbujemy się za chwilę przyjrzeć, w jaki sposób przedstawiano mitologiczne opowieści w operach – tych wczesnych i nie tylko.
- Zaczniemy od początku, a początkiem opery jest... no właśnie – czy ktoś wie? Nazywane to bywa rozmaicie – uwerturą, wstępem, sinfonią lub toccatą, zawsze jednak ma pewną szczególną właściwość. Jaką? Posłuchajmy dla przykładu [Toccaty](#) otwierającej operę *Orfeusz* Claudia Monteverdiego SLAJD NR 3 – prezentujemy uczniom nagranie z zasobów Kanonu Muzykoteki. Pytamy następnie uczniów o jej cechy – z pewnością zwrócili uwagę na fanfarny, podniosły charakter. Wyjaśniamy, że tego typu operowe wstępy miały za zadanie oznajmić słuchaczom, że za chwilę czeka ich coś wyjątkowego, niezwykłego. Zwracamy im jednak uwagę na cechę bardzo podstawową – nikt tu nie śpiewał. Początek najbardziej rozśpiewanej formy muzycznej jest zawsze instrumentalny.
- Ale co z mitem o Orfeuszu? Zanim zagłębimy się w operową opowieść, wspólnymi siłami próbujemy przypomnieć sobie najważniejsze fakty z greckiej legendy SLAJD NR 4. Wyjaśniamy, że zainspirowała ona nie tylko

Monteverdiego, ale i wielu innych kompozytorów. Niech wszyscy spróbują sobie teraz wyobrazić, że dostali zadanie umuzycznienia tej historii – jaki fragment opowieści uznaliby za najmocniejszy, najbardziej dramatyczny? W wypowiedziach uczniów z pewnością przewijać się będą różne sceny z krainy Podziemi. Wyjaśniamy, że kompozytorom te właśnie fragmenty dawały możliwość zastosowania szczególnie efektownych środków. Proponujemy uczniom wysłuchanie przykładu – sceny I z II aktu *Orfeusza i Eurydyki* Glucka (nagranie dostępne jest np. w internecie; słuchamy w całości lub w dłuższym fragmencie), w której tytułowy bohater stara się śpiewem pokonać opór broniących dostępu do świata umarłych (cyt.) „Widm, Furi i Demonów”. Po wysłuchaniu prosimy uczniów o podzielenie się wrażeniami. Czy kompozytor dobrze wykorzystał dramaturgiczny potencjał tej sceny?

2. Mitologiczne lamentsy – Ariadna i Dydona

- SLAJD NR 5 Zwracamy uczniom uwagę, że w wysłuchanym przed chwilą fragmencie mieliśmy do czynienia z muzycznym dialogiem między chórem i solistą. Równie często jednak w operze występują momenty, w których jakaś postać śpiewa zupełnie sama, co może wyglądać bardzo różnie. Za chwilę przyjrzymy się dwóm przykładom takich śpiewów – obydwa są muzycznymi monologami postaci mitycznych.
- Prosimy teraz uczniów o przypomnienie sobie tego, co pamiętają z mitu o Ariadnie. Z pewnością kojarzą wręczoną przez nią Tezeuszowi nić SLAJD NR 6, dzięki której wydostał się on z labiryntu, czy wiemy jednak, co było dalej? Właśnie owego dalszego ciągu dotyczy jedyny zachowany fragment opery *Ariadna* Claudia Monteverdiego (tego samego, który napisał *Orfeusza* zaczynającego się *Toccatą*). Tezeusz zabrał Ariadnę ze sobą do Aten, chcąc ją poślubić, jednak ostatecznie porzucił ją, zostawiając na wyspie Naksos. Muzyczny monolog Ariadny, którego będziemy za chwilę słuchać, ma miejsce w momencie, gdy zdaje ona sobie sprawę, że została opuszczona przez Tezeusza.
- A czy ktoś kojarzy może postać Eneasza? Przypomnijmy: to jeden z bohaterów wojny trojańskiej, który podczas drogi powrotnej trafił do Kartaginy, gdzie rządy sprawowała Dydona SLAJD NR 7. Zakochali się w sobie, jednak Eneasza został przez Jowisza upomniany o powinności dalszego kontynuowania wędrówki (według innej wersji nie było to polecenie Jowisza, lecz mistyfikacja złej Czarownicy), musiał więc zostawić Dydonę. W scenie z opery *Dydona i Eneasza* Henry’ego Purcella, której będziemy słuchać, Dydona żegna się ze światem, umierając z rozpaczy po utracie Eneasza.
- Czy widzimy jakieś podobieństwo między tymi dwiema sytuacjami? Obie wypowiedzi (Ariadny i Dydony) są lamentami porzuconych kobiet, ale – jak wspominaliśmy wcześniej – bardzo różnie umuzycznionymi.
- Rozdajemy teraz uczniom wydruki poniższej tabelki, prosząc o wstępne przestudiowanie jej:

	Ariadna	Dydona
stabilność emocjonalno-wyrazowa		
rodzaj śpiewu (melodyjny / naśladowujący melodię mowy)		
rodzaj towarzyszenia instrumentalnego		
rodzaj głosu (wysoki/średni/niski)		

- Prosimy uczniów, by podczas słuchania starali się wypełnić tabelkę, prezentujemy im następnie nagrania z Kanonu Muzykoteki: [Lament Ariadny](#) z opery *Ariadna* Claudia Monteverdiego (przynajmniej połowę) SLAJD NR 8 i [Lament](#)

[Dydony](#) z opery *Dydona i Eneasz* Henry'ego Purcella SLAJD NR 9.

- Po wysłuchaniu obu lamentów próbujemy wspólnie podsumować to, co wynikało z tabel: *Lament Ariadny* cechuje się dużą zmiennością – emocjonalno-wyrazową (słychać, że bohaterka walczy z uczuciami), ale też melodyczną, która – tu wyjaśniamy – wynika ze ścisłego podążania melodii za tekstem; instrumentów słychać tu niewiele, być może jest nawet tylko jeden. Tymczasem *Lament Dydony* jest jednorodny pod względem wyrazowym, śpiew jest bardziej melodyjny i więcej w nim symetrii oraz powtarzających się fragmentów, śpiewaczce zaś towarzyszy cała orkiestra.
- Wyjaśniamy, że poznaliśmy właśnie dwa podstawowe typy solowej wypowiedzi muzycznej w operze – recytatyw i arię. Czy domyśliłyśmy się, który jest który? SLAJD NR 10 Podsumujemy raz jeszcze krótko: w recytatywie chodzi o podkreślanie muzyką naturalnej melodii mowy, w arii zaś w większym stopniu o walory czysto muzyczne, melodyjność, śpiewność.
- A co z głosami? SLAJD NR 11 W pierwszym utworze słyszeliśmy głos wysoki – sopran, natomiast w drugim głos naprawdę wyjątkowy – niski głos kobiecy o niespotykanej ciemnej barwie i rozległej skali w dolnym rejestrze, czyli kontralt. Takim właśnie niestępnym rzadkim głosem dysponuje światowej sławy polska śpiewaczka – Ewa Podleś SLAJD NR 12.

3. Orfeusz instrumentalny

- Jak widzieliśmy, opera świetnie nadaje się do przedstawiania mitologicznych opowieści. Czy równie przekonująco można by mity opowiadać za pomocą samych tylko instrumentów? Dyskusja.
- Przypominamy, że istnieje szczególny rodzaj muzyki instrumentalnej, zwany muzyką programową SLAJD NR 13. Kompozytor pisząc utwór tego typu, inspirowany jest jakąś pozamuzyczną treścią, którą może być w zasadzie cokolwiek, również historia mityczna. Powstało całkiem sporo programowych utworów związanych z mitologią grecką, chociaż nie zawsze ich koncepcja polega na muzycznym odwzorowaniu fabuły mitu – kompozytorów również często interesuje wybrany aspekt opowieści, np. przedstawienie muzycznego portretu jakiejś postaci. Powróćmy może po raz kolejny do Orfeusza i posłuchajmy, w jaki sposób przedstawił tę postać Franciszek Liszt w poemacie symfonicznym *Orfeusz*. Przed włączeniem nagrania prosimy jeszcze uczniów o przypomnienie, na jakim instrumencie grał Orfeusz SLAJD NR 14, po czym wyjaśniamy, że w XIX-wiecznej orkiestrze liry nie było – w jaki zatem sposób została tu przedstawiona? Prezentujemy krótki fragment poematu Liszta (nagranie dostępne jest w internecie) – koniecznie zawierający którąś z wyrazistych sekwencji z harfą w roli głównej – i prosimy uczniów o odpowiedź. SLAJD NR 15 Nie będzie chyba trudna, prosimy więc uczniów, by przypomnieli sobie, czy autor któregoś ze słuchanych wcześniej fragmentów nie wpadł na podobny pomysł.

4. Impresjonistyczne nimfy

- Mitologicznymi postaciami szczególnie chętnie portretowanymi przez twórców muzyki instrumentalnej (i nie tylko zresztą) były nimfy SLAJD NR 16. Z czym mogą się one kojarzyć? Prosimy uczniów o wymienienie cech zwyczajowo łączonych z tą grupą postaci – z pewnością pojawią się określenia związane z delikatnością, zwiewnością, subtelnością itp.; zapisujemy je na tablicy. Przyjrzyjmy się im – czy kojarzymy może jakiś nurt/kierunek w sztuce, do którego charakterystyki użylibyśmy podobnych słów? Chodzi oczywiście o impresjonizm SLAJD NR 17. Dla przypomnienia prezentujemy parę reprodukcji SLAJD NR 18, 19, 20, niewtajemniczonym wyjaśniając, że kierunek ten istniał również w muzyce, stając się dźwiękowym ucieleśnieniem delikatności, mglistości i pastelowości. Czy muzyka może być pastelowa? Przekonajmy się na kilku przykładach impresjonistycznych kompozycji związanych z nimfami właśnie.
- Na początek... znowu początek – dzieło, od którego (jak się powszechnie uważa) rozpoczął się impresjonizm w muzyce, czyli *Preludium do „Popołudnia fauna”* Claude'a Debussy'ego SLAJD NR 21. Wyjaśniamy krótko kontekst utworu: został skomponowany jako muzyczna impresja z lektury poematu Stéphane'a Mallarmégo, w którym (mówiąc w największym skrócie) w pewne upalne, leniwe popołudnie faun przygląda się nimfom (przy okazji ustalamy, kim w mitologii był faun) SLAJD NR 22. Posłuchajmy [nagrania](#) z Kanonu Muzykoteki (prezentujemy fragment), starając się zwrócić uwagę, jakich barw instrumentalnych użył Debussy, by osiągnąć efekt takiej pastelowości.
- Wiemy już, jak może brzmieć impresjonistyczna orkiestra, sprawdźmy więc teraz, czy podobną subtelność można uzyskać na jednym instrumencie – oto poświęcona w całości nimfie fortepianowa *Ondine* Maurice'a Ravela SLAJD NR 23, pochodząca z jego tryptyku *Gaspard de la Nuit*. Po zaprezentowaniu fragmentu nagrania (dostępnego w internecie) rozmawiamy z uczniami o tym, dlaczego właściwie brzmiało to tak zwiewne i delikatnie, zwracając uwagę na „mżystą” fakturę, wykorzystane rejestry i dynamikę.
- I jeszcze jeden „nimfowy” przykład – tym razem uczniowie będą mieli za zadanie samodzielnie ustalić obsadę oraz wskazać ewentualne podobieństwa pomiędzy utworem, który zaraz zabrzmi, i dziełem Ravela. Prezentujemy [Źródło Aretuzy](#) Karola Szymanowskiego z cyklu *Mity* (w całości lub obszernym fragmencie), wyjaśniając, że

tytułowa postać to – a jakże – nimfa, którą Artemida zmieniła w źródło, chcąc ocalić ją przed natarczywością Alfejosa SLAJD NR 24. Po wysłuchaniu prosimy uczniów o odpowiedzi na zadane wcześniej pytania.

5. Zadanie domowe

- Jak słyszeliśmy, mitologia była bardzo ważnym źródłem inspiracji muzycznych, zarówno dla twórców dzieł scenicznych, jak i utworów czysto instrumentalnych. Na lekcji zaprezentowaliśmy oczywiście tylko wybrane przykłady; kompozycji w mniejszym lub większym stopniu związanych z mitologią jest naprawdę dużo. Ich właśnie dotyczyć będą zadania domowe – do wyboru jedno z trzech.
- Zadanie 1: Wysłuchane przez nas przed chwilą *Źródło Aretuzy* to tylko jedna z trzech części cyklu w całości poświęconego greckim mitom, którymi fascynował się Szymanowski. Zadanie polega na dotarciu do pozostałych dwóch ogniw *Mitów* (polecamy w tym momencie poszperanie w Kanonie Muzykoteki SLAJD NR 25), przypomnieniu sobie mitów, do których nawiązują, uważnym przesłuchaniu obu kompozycji i wybraniu krótkiego fragmentu (szczególnie nas frapującego), który na następnej lekcji zaprezentujemy koleżankom i kolegom.
- Zadanie 2: należy znaleźć jakąś inną (poza tymi, których fragmentów słuchaliśmy) operę opartą na tematyce mitologicznej i zaprezentować z niej jakiś ciekawy fragment, wyjaśniając, jakiego momentu mitologicznej opowieści dotyczy.
- Zadanie 3: jeśli ktoś po tej lekcji odniósł wrażenie, że mitologia inspirowała tylko kompozytorów z odległych czasów, pora na korektę. Należy znaleźć, krótko omówić i zaprezentować fragment opartego na mitologii greckiej utworu skomponowanego w drugiej połowie XX wieku lub w wieku XXI.

Anna Pęcherzewska-Hadrych

Źródła zdjęć i ilustracji wykorzystanych w prezentacji:

1: [Apollo i Artemida](#), Luwr, źródło: Wikipedia

2 i 5: [wnętrze opery Garnier w Paryżu](#), źródło: Flickr

3: [strona początkowa Toccaty z opery Orfeo Claudio Monteverdiego](#), źródło: Wikipedia

4: [Orfeusz, obraz Jeana-Baptiste Corota](#), źródło: Wikipedia

6: [Nić Ariadny](#), obraz Niccolo Bambiniego, źródło: Wikipedia

7: [Dydona i Eneasz](#), opera Henry'ego Purcella, źródło: Wikipedia

8: [Ariadna na Naxos](#), obraz Evelyn De Morgan, źródło: Wikipedia

9: [Dydona, królowa Kartaginy](#), opera Stephena Storace'a, źródło: Wikipedia

12: [Ewa Podleś, polska śpiewaczka operowa](#), źródło: Wikipedia

14: [Lira](#), źródło: Pixabay

15: [Harfa](#), źródło: Wikipedia

16: [Nimfa w lesie](#), obraz Charlesa Amable Lenoire'a, źródło; Wikipedia

18: [Impresja: wschód słońca](#), obraz laude Moneta, źródło: artelista

19: [Topole latem](#), obraz Claude Moneta, źródło: artelista

20: [Wiosna w Giverny](#), obraz Claude Moneta, źródło: artelista

21: [Preludium do Popołudnia fauna Claude Debussy'ego](#), źródło: Wikipedia

22: [Popołudnie fauna](#), poemat Stephane'a Mallarme, źródło: Wikipedia

23: [Undine](#), nowela Friedricha de la Motte Fouque, źródło; Wikipedia

24: [moneta z Syrakuz](#), źródło: Wikipedia

25: [Kanon Muzykoteki Szkolnej](#)